

ISSN: 1302-6879

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR : 2009 SAYI/NUMBER : 17 BAHAR /SPRING

İşârâtü'l- İ'câz'da Ayetler Arası Münâsebet

Doç. Dr. M. Faik Yılmaz

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

mfaikyilmaz@hotmail.com

Özet

Kur'an'ı anlamaya yardımcı olan hususlardan biri de onun ayet ve sureleri arasındaki uyumun bilinmesidir. Birçok alim Kur'an'ın bu yönüyle ilgili eserler vermiştir. Kadı Ebu Bekir İbnu'l-Arabi, Abdu'l-Kahir el-Cürçani, Fahrüddin er-Razi vb. bunlardandır.

Zemahşeri'den itibaren tefsirlerde ayetler arasındaki münasebetten söz etmek yaygınlık kazanmıştır.

Kur'an 23 senede, farklı yer ve zamanlarda ve değişik şartlarda inmiştir. Fakat biz Kur'an'ı okuduğumuz zaman onda tam bir bütünlük ve ahenk görürüz. O parçalar halinde bir kitap değildir. Kur'an'daki her sûre diğerleri ile ve sûreleri oluşturan ayetler de birbirleri ile ilişkilidir. Her âyet diğer âyetleri tamamlar ve farklı anlamlar kazandırır.

Buna Kur'an'ın "Edebi Mucizesi" dememiz mümkündür. Onu okuduğumuzda şiir okuyormuş hissine kapılırsınız ama o şiirden daha fazla bir şeydir.

Anahtar Kelimeler: Münasebet, ayet, edebiyat, şiir, tefsir, mucize.

The harmony between the verses at "İşâratu'l-İ'câz"

Abstract

At understanding Koran, one of the helper subjects is "Harmony of Koran". Different authorities wrote about this subject in their books about Koran. Kadı Ebu Bekir İbnul Arabi, Abdul'l-Kahir el-Cürçani, Fahrüddin er-Razi, e.t.c.

After Zemahşeri it was a common style talking about the harmony between verses and surahs (chapters) at interpretation.

Koran was revealed in 23 years. In different places, different times and different psychosocial conditions. But when we read Koran we find a unity. It is not a pieced book. Each chapter is related with other chapters. Each verse complete another verses and gives different meanings.

It is possible to say that Koran is a "literature miracle". When read it we feel it like poem. But we can say it is something more.

Key words: Harmony, verse, literature, poem, interpretation, miracle.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasını kolaylaştıran faktörlerden birisi de "Âyetler Arasındaki Münâsebet"in bilinmesidir. Kur'ân ilimleri sahasında kaleme alınmış olan eserlerde "*el-Münâsebetü beyne'l-âyâtî ve's-süver, Tenâsübü'l-âyâtî ve's-süver* ya da *Münâsebatü'l-Kur'ân*" gibi adlarla anılmakta olan¹ bu Kur'ân ilmi hicri IV. asırda teorik olarak ortaya atılmıştır. Kur'ân ilimleri kaynaklarının ittifakla kabul ettikleri husus bu ilmin ilk defa hicri 324 tarihinde vefat etmiş olan Ebû Abdillâh b. Muhammed Ziyâd Ebû Bekr en-Nisâbüri tarafından Bağdat'ta sözlü olarak ifade edilmeye başlamış olduğudur. Büyük edebiyat ve din âlimi olan Nisâbüri'nin talebelerine tefsir dersi verirken âyet ve sûreler arasındaki münâsebeti zikretmeyi de ihmal etmediği, yeri geldikçe: "Şu âyet şunun yanına niçin konulmuş? Şu sûrenin şunun akabinde getirilmesindeki hikmet nedir?" şeklinde sorular sorarak bunların arasındaki münâsebeti açıkladığı ve yine bu zatın Bağdat'taki ilimleri bu inceliklere vakıf olmadıkları için kınadığı zikredilmektedir.²

Bu araştırmada Bediüzzaman Said Nursî'nin *İşârâtü'l- İcâz fi Mezânî'l-İcâz* adlı eserinde bu konuyu nasıl ele aldığı, konuya diğer klasik tefsirlerden farklı ne gibi yenilikler getirdiği karşılaştırmalı olarak ve örnekleme yöntemiyle incelenecektir. Bu konuda son dönemde Arapça olarak kaleme alınmış müstakil bir eser olması bakımından hayli önem arz etmektedir.

Tarihi Süreç

Hicri 543 tarihinde vefat etmiş olan Kadı Ebû Bekr İbnü'l-Arabi de *Sirâcü'l-Mürîdin*³ adlı eserinde "*Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin irtibatı o kadar sağlamdır ki; bütün Kur'ân, lafızlarının*

¹ Bedruddin ez-Zerkeşi, *el- Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut 1391/1971, I, 35; Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Bika'i, *Nazmu'd-Dürer fi Tenasübi'l-Ayi ve's-Suver*, Kahire 1413/1992, I, 5-6; Celalüddin es-Süyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Mısır 1398/1978, II, 138; Subhi Salih, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut 1401/1981, s. 153; Mehmet Faik Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, Ankara 2009, s. 34.

² Zerkeşi, a.e., I, 36; Bika'i, a.e., I, 7; Süyuti, a.e., a.y.; Subhi Salih, a.e., s.151; el-Esnevi, *Tabakatü's -Şafiyye*, II, 481; Yılmaz, a.e., s. 43-44.

³ Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun*, İstanbul, 1971, II, 36.

*dizilişi, manalarının yeknesaklığı ile tek bir kelime gibidir. Fakat halkın tenasüple ilgili fikirlerimizi yanlış değerlendirdiğini gördük, çalışmamızı durdurup neticeyi Allah'a havale ettik*⁴ diyerek bu ilmin o asırda pek revaç bulmadığını ifade etmektedir.

Buna rağmen Fahrüddin er-Râzi (606/1209)'nin tefsirinde zikrettiği münâsebet vecihlerinin kaynaklarına baktığımızda bu ilimle ilgili olarak hicri II. asırda dahi fikir beyan edildiğine şahit olmaktadır.⁵

Abdu'l-Kâhir el-Cürcânî (471/1078)'nin Belağat ilminin kalıplarını ortaya koyduğu *Delâilü'l-İ'câz* adlı eserini yazmasıyla Kur'ân-ı Kerim'in belağat yönünü hareket noktası kabul eden dirâyet tefsirleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların başında Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer Carullah ez-Zemahşerî (538/1143) gelmektedir. Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vücuhi't-Te'vil* adlı tefsirinde âyetler arasındaki münâsebetlere değinen ilk müfessirlerdendir. Gerçi hicri 310 yılında vefat eden Taberi, rivayet tefsirlerinin ilki olan eserinde bu konuya yer verimisse de -Âyetler ve Sureler Arasındaki Münâsebet ilmi rivayete değil dirâyete dayanan bir konu olduğu için olsa gerek- onun adı bu konuya yer veren müfessirler arasında geçmemektedir. Zemahşerî, Bakara Sûresinin 6. âyetinden başlayarak 26. âyete kadar hemen hemen her âyetin önceki âyetlerle münâsebetini açıkça zikretmiştir. Bu sûrenin başlangıcından sonra 189 ve 214. âyetlerde sadece iki yerde; Al-i İmran Sûresi 38, 86 ve 122; Nisa Sûresi 1 ile 59 ve Maide Sûresi 55 ve 82. âyetler gibi birkaç yerde bu konuya temas etmiştir.⁶

Zemahşerî'nin Keşşâf'ından sonra bu konunun etraflica ele alındığı ilk tefsir Râzî'nin et-Tefsiru'l-Kebir adıyla meşhur olan "*Mefatihü'l-Ğayb*" isimli eseridir. Râzî bu eserinde bir âyetin tefsirini yapmadan önce o âyetin önceki âyetle münâsebetini mutlaka izah etmiş, eğer bu konuda farklı görüşler varsa onları da olduğu gibi alarak ayrı ayrı zikretmiştir. Âyetler arasındaki münâsebetlere yer vermesi bakımından Bika'i'ye kadar Râzî'yi geçen olmamıştır. Râzî'nin tefsirinde Bakara Sûresine baktığımızda 166 yerde âyetler arasındaki münâsebetlere temas ettiğini görmekteyiz.⁷

⁴ Zerkeşi, **a.g.e.**, I, 36; Süyuti, **a.g.e.**, II, 138. Yılmaz, **a.g.e.**, s. 43-44.

⁵ Fahrüddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, Tahran, ts., I, 123-124; Yılmaz, **a.e.**, s. 35-36.

⁶ Ebû'l-Kasım Carullah Mahmut b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiki't- Tenzil ve Uyuni'l Akavil fi Vücuhi't-Tefsir'vil*, Kahire 1407/1987, I, 359, 381, 410, 461, 523-4, 648, 668; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 34-35,

⁷ Râzî, **a.g.e.**, II, 48 - VII, 139 arası; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 43-44.

Zemahşerî ve Râzî'den sonra dirâyet tefsirlerinde âyetler ve sûreler arasındaki münâsebetle temas etmek artık bir gelenek halini almış az veya çok hemen hemen bütün müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir ederken bu konuya eserlerinde yer vermişlerdir. Bunlardan en meşhurları, İbnü'z-Zübeyr el Endelûsî (708/1308), Ebû Hayyân (745/1344), Burhanüddin İbrahim b. Ömer el-Bika'î (885/1480), Celalüddin es-Süyûtî (911/1505), Şihabüddin el-Alusî (1270/1854), Elmalılı Hamdi Yazır (1361/1942), Bediüzzaman Said Nursî (1380/1960) ve Seyyid Kutup (1386/1966) gibi müfessirlerdir.⁸

Âyetler ve sûreler arasındaki münâsebeti bilmenin önemi

Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet İlmi, Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının mu'ciz olduğu kadar bu lafızların tertip ve telifinin de aynı şekilde mu'ciz olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflediği için "İ'câzu'l- Kur'ân" ile yakın bir alakası vardır. Hatta bu ilim İ'câzu'l- Kur'ân'ın bir yönünü oluşturur diyebiliriz. Kur'ân'ın telif yönünden i'câzı, Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet İlmi'nin konusunu teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli sebepler üzerine 23 sene zarfında, aralıklarla parça parça nazil olmuş, nazil olan âyetlerin yerleri, Hz. Peygamberin "Bu âyeti falan yere koyunuz" şeklindeki işaretleriyle belirtilmişti. Böylece nazil olan Kur'ân necmleri / pasajları tevki / vahiyle bildirilmiş olarak yerli yerine konulmaktaydı. Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüp nüzul süresinin 23 yıl gibi uzun bir zaman dilimine yayılmış olmasına rağmen akıllara durgunluk verecek bir güzellik arz etmektedir. Fahrüddin er-Râzî, Bakara Sûresinin 285. âyetinin münâsebet vecihlerini saydıktan sonra şöyle der: *"Kim bu sûrenin nazımının incelikleri ve tertibinin güzellikleri üzerinde düşünürse, gerçekten Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının fesahati ve manalarının şerefi bakımından muciz olduğu gibi, tertibi ve âyetlerinin nazmı bakımından da muciz olduğunu anlar. Ancak ben, müfessirlerin çoğunun bu incelikleri anlamaksızın onlardan sarfi nazar ettiklerini gördüm. Bunların bu incelikleri önemsemeyişleri, kendi eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda şairin şu beyti onların haline çok uygun düşmektedir:*

*Gözler, yıldızın görüntüsünü küçük bulurlar,
Küçük görünmesindeki kusur, gözündür, yıldızın değil!"⁹*

⁸ Bu müfessirlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yılmaz, a.e., s. 53, 54, 56 - 62, 63 - 64, 65 - 74, 76 - 83, 84-85.

⁹ Râzî, a.g.e., VII, 128; Yılmaz, a.g.e., s. 37.

Kur'ân-ı Kerîm'in nazmında ve tertibinde de mu'ciz olduğunu Mustafa Sadık er-Rafî'i, *İ'câzu'l- Kur'ân* adlı eserinde şöyle ifade ediyor: "Şüphesiz Kur'ân nazmında ve tertibinde tek ve eşsiz bir örnektir. Eğer onun lafızlarından birinin değiştirilecek olsa veya bir lafzı çıkarılacak olsa, o lafızların aralarındaki bağlar izale edilmiş olur ve o lafızlar dillerde dolaşan, hiçbir edebi değeri olmayan diğer alelâde lafızlara dönüşür. Sanki o lafızlar yerlerinin değiştirilmesi ile bir dilden başka bir dile çevrilmiş gibi olur. Kur'ân'ın İ'câz vecihlerinden birisi de nazımın sağlamlığı ve lafızlarının konulduğu yerde birbirlerine olan münâsebetinde görülür. Her kelimenin kardeşi ile, her âyetin eşi ile ve her sûrenin benzeri ile olan bağlantısından bahseden Münâsebet ilmi güzel bir ilimdir. Fahrüddin er-Râzî, tefsirinde bundan çok bahsetmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'in inceliklerinin çoğu, bu tertip ve lafızların birbirine bağlantılarındaki güzelliktir, demıştır."¹⁰

Şimdi bu kısa bilgilerden sonra son devrin âlimlerinden ve bu konuya önem atfedenlerden biri olan Bediüzzaman Said Nursî'nin bu meseleye bakışını ve bu konudaki görüşünü ele alabiliriz.

Bediüzzaman'ın Konuya Bakışı

Kur'an-ı Kerim'in i'cazına büyük önem veren Bediüzzaman Said Nursi, *"On üçüncü Söz"*'de Kur'ân-ı Kerîm'in şiir olmadığını izah ederken Kur'ân âyetlerinin ilk bakışta intizamsız gibi görünmesini onun şiir olmadığına delil göstermektedir. Böyle farklı farklı ifadelerin yan yana getirilmesiyle şiire benzemediğini ve *"şiir olmasının da uygun olmadığını"*¹¹ ifade ettikten sonra Said Nursi, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin oluşturduğu necmleri gökteki yıldızlara benzeterek şöyle demektedir: *"Âyetlerinin her bir necmi, vezin kaydı altına girmeyip ta ekser âyetlere bir nevi merkez olsun ve kardeşi olsun ve aralarında bulunan münâsebet-i maneviyeye rabita olmak için, o daire-i muhita içindeki âyetlere birer hattı münâsebet teşkil etmesidir. Sanki her bir âyetin, ekser âyetlere bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü var... Evet, nasıl ki semada olan intizamsız yıldızların sûreten adem-i intizamı ciheti ile her bir yıldız kayıt altına girmeyip her birisi ekser yıldızlara bir nevi merkez olarak daire-i muhitasındaki her bir yıldız mevcudat beynindeki nisbet-i hafîyeye işaret olarak birer hattı münâsebet uzatıyor. Sanki her bir tek yıldızın, nücüm-u ayat gibi umum yıldızlara bakar birer gözü, müteveccih birer*

¹⁰ Mustafa Sadık Rafî'i, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Beyrut 1410/1990, 243-245; Yılmaz, a.g.e., s. 38.

¹¹ Yasin 36/69.

yüzü vardır. İşte intizamsızlık içinde kemal-i intizamı gör ibret al! "Biz ona şiir öğretmedik, ona şiir öğretmemiz uygun da düşmez" âyetinin sırrını bil! Hem âyetin sırrını bununla da anla ki: Şiirin şe'ni; küçük ve sönük hakikatleri, büyük ve parlak hayallerle süslendirip beğendirmek ister. Halbuki Kur'ân'ın hakikatleri; o kadar büyük, ali, parlak ve revnaklıdır ki, en büyük ve parlak hayal, o hakikatlere nisbet edilse; gâyet küçük ve sönük kalır."¹² Gerçekten sûreleri oluşturan âyetler veya birkaç âyetten oluşan necmler tıpkı gökyüzündeki yıldızlar gibi rasgele serpiştirilmiş gibi görünmelerine rağmen yine de aralarında mükemmel bir nizam ve insicam bulunmaktadır.¹³

Bu duruma şu âyetleri misal verebiliriz: Bakara Sûresinin 220 ile 242. âyetleri arasında nikâh, talak, sütanneliği, iddet, mehr gibi aile hukukuna ait hükümler anlatılırken tam bu konuların ortasında 238. âyette: "Namazlara ve orta namazına devam edin, gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun!" buyrularak evlenme, boşanma, süt emzirme gibi hususlarla hiç alakası yokmuş gibi görünen namaz kılmaktan, namazlara devam etmekten bahsedilmektedir. Bu âyet ilk bakışta öncesi ve sonrasıyla ilgisiz gibi durmaktadır. Oysa biraz dikkat edildiğinde şöyle bir durum ortaya çıkıyor: Evlenme, boşanma, iddet bekleme ve süt anneliği gibi genelde insanlar arasında tartışma ve anlaşmazlık konusu olan bu hususlara dalıp, kendinizi kaptırıp da sakın ola ki namazlarınızı ihmal etmeyesiniz. Aman namazlara dikkat ediniz ve gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun, deniliyor.

Bakara Sûresinin 255. âyeti olan Âyet-el- Kürsi'de Allahu Teâlanın sıfatları detaylı olarak anlatıldıktan sonra 256. âyette "Dinde zorlama yoktur" denilerek çok farklı bir konuya girilmektedir. İlk bakışta bu iki âyet arasında hiçbir münâsebet yokmuş gibi görünmektedir. Bu âyetler üzerinde düşündüğümüzde şunu görüyoruz: Âyet-el- Kürsi'de Allah-u Teâla bu kadar geniş bir şekilde anlatıldıktan sonra bir kimse dine girip Allah'ın varlığını, birliğini ve O'nun emir ve yasaklarını kabule yanaşmıyorsa onu zorlamaya gerek yok, ona artık hiçbir şey fayda vermez. Kim Tağut'u inkâr edip Allah'a inanırsa sağlam bir kulpa yapılmıştır. Allah iştir, bilendir, denilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in nazımının, âyetlerin ve sûrelerin birbiri arasındaki tenasüp ve uyumunun önemini On üçüncü Söz'de onların her birini yıldızlara benzeterek ortaya koyan Bediüzzaman Said Nursi, aynı konuyu Yirmibeşinci Söz'de şu şekilde ele almaktadır:

¹² Bediüzzaman, Said Nursi, *Sözler*, İstanbul, 1960, s.124;

¹³ Yılmaz, a.g.e., s. 116-117.

"Kur'ân'ın nazmında bir cezalet-i harika var. İşaratü'l-İ'câz'da işte bu nazmındaki cezalet ve metanet baştan aşağıya kadar beyan edilmiştir. Saatteki saniye, dakika, saati sayan ve birbirinin nizamını tekmi eden ne ise, Kur'ân-ı Hakim'in her bir cümlesinin hey'atındaki nazım ve kelimelerindeki nizam ve cümlelerin birbirine karşı münâsebetindeki intizamı öyle bir tarzda İşaratü'l-İ'câz'da ahirine kadar beyan edilmiştir. Kim isterse ona bakabilir ve bu nazmındaki cezalet-i harikayı bu suretle görebilir. Bir cümlemin hey'atındaki nazımı göstermek için yalnız bir iki, misal zikredeceğiz:

*'Ve lein messethum nefhatun min azabi Rabbike...'*¹⁴ "Eğer onlara Rabbinin azabından bir esinti/bir koku dokunacak olsa..." Bu cümlede, azabın dehşetini ifade etmek için azabın en azının şiddetle tesirini zikrederek göstermek ister. Demek ki taklil / azlık ifade edecek cümlemin bütün heyetleri de bu taklile bakıp ona kuvvet verecek:

1. İşte *lein* lafzı, teşkiktir, şekk kıllete bakar.
2. *messe* lafzı, azıcık dokunmaktır, yine killet ifade eder.
3. *nefhatun* lafzı maddesi bir kokucuk olup killet ifade ettiği gibi; siğası, bire delalet eder. Masdar bina-i merre tabir-i sarfiyyesi biricik demektir, killet ifade eder.
4. *nefhatun* deki tenvin-i tenkir, taklil, içindir. O kadar küçük ki bilinmiyor demektir.
5. *min* lafzı, teb'iz içindir, bir parça demektir ve killet ifade eder.
6. *'azab* lafzı; nekal ve 'ıkaba nisbetle daha hafif bir nevi cezadır ki, kıllete işaret eder.
7. *Rabbike* lafzı; Kahhar, Cebbar, Muntakım'e bedel yine şefkati ihsas etmekle kıllete işaret ediyor.

İşte şu küçük cümlede, küçük heyetler nasıl birbirine bakıp yardım eder;

maksadı külliye her biri kendi lisanı ile takviye eder."¹⁵

Said Nursî, âyetin bir parçasını oluşturan altı kelimeyi ele alarak bu kelimelerin inceliklerine ve aralarındaki anlam ilişkisine derinlemesine işaret etmek sûretiyle âyetin vermek istediği manayı çok detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bediüzzaman'ın Konuyu İşaratü'l-İ'câz'da Ele Alışı

Bediüzzaman, Fatiha Suresiyle Bakara Sûresinin ilk 33 âyetinin tefsirini ihtiva eden *İşaratü'l-İ'câz fî Mezânni'l-Îcâz* adlı

¹⁴ Enbiya 23/46.

¹⁵ Bediüzzaman, *Sözler*, s. 343; *İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânni'l-Îcâz*, Köln, ts., s. 36. Türkçesi, Abdulmecid Nursi, İstanbul 1999, s. 45-46.

eserine başlarken: "Bu eserden maksadımız, Kur'ân'ın nazmına, lafzına ve ibaresine ait i'câz işaretlerini beyan etmektir. Çünkü i'câzın mühim bir vechi Kur'ân'ın nazmindan tecelli eder ve en parlak i'câz Kur'ân'ın nazmindaki nakışlardan ibarettir"¹⁶ demek suretiyle bu eseri kaleme alış gayesini en veciz şekilde izah etmektedir. Bediüzzaman İşâratü'l-İ'câz'da konuyla ilgili olarak şu metodu takip eder:

1. Âyetin önceki âyetle münâsebetini zikreder,
2. Âyetin cümleleri, kelimeleri hatta o cümlede geçen harf-i tarif, harf-i cer, zamir, zarf gibi cümleyi oluşturan unsurların hepsini tek tek ele alıp inceler ve aralarındaki münâsebeti açıklar,
3. Âyette geçen cümlelerin maksatlarını gösterir,
4. Âyetin önceki âyetle münâsebetinin yanında daha önceki âyetlerle de aralarında irtibat kurar,
5. Âyetin makabline, mabadine hem de Kur'ân'ın tamamına göre üç ayrı yönden diğer âyetlerle münâsebet vecihlerini açıklar.

Besmele ile birlikte yedi âyetten oluşan Fatiha Sûresinin âyetleri arasındaki münâsebeti zikretmesiyle Bediüzzaman hemen hemen diğer müfessirlerin hepsinden ayrılmaktadır. Çünkü hem kısa olması, hem de âyetlerinin arasında sıkı bir irtibatın bulunması sebebiyle, Üstadın bu eseriyle tefsirlerini karşılaştırdığımız Zemahşerî, Beydâvî ve Nesevî Fatiha Sûresinin âyetleri arasındaki münâsebeti göstermemişlerdir. Oysa Said Nursî, başta besmele olmak üzere her âyetin önceki âyetle arasındaki münâsebeti tek tek ele almıştır.¹⁷

Önce ilk âyet olarak kabul ettiği besmele ile "*el hamdu*" kelimesi arasındaki münâsebet yönünü şöyle ifade eder: "Bu kelimeyi makabline bağlayan cihet-i münâsebet; "*Rahman* ve *Rahim*"'in delalet ettiği nimetlerin hamd ve şükürle karşılanmasının lüzumundan ibarettir."¹⁸

"*er-Rahman er-Rahim*": Makabliyle bu iki sıfatın nazmına icap eden şöyle bir münâsebet vardır ki; biri menfaatleri celp, diğeri mazarratları defetmek üzere terbiyenin iki esası vardır. Rezzak manasına olan Rahman birinci esasa, Gaffar manasını ifade eden Rahim de ikinci esasa işaretleri için birbiri ile bağlanmıştır.¹⁹

"*Mâliki yevmiddîn*": Makabliyle şu sıfatın nazmını iktiza eden sebep şudur ki; şu sıfat, rahmeti ifade eden önceki âyetin

¹⁶ Bediüzzaman, *İşâratü'l-İ'câz*, s. 21.

¹⁷ Bkz. a.e., s. 21-39.

¹⁸ Bediüzzaman, *İşâratü'l-İ'câz*, s. 26.

¹⁹ Bediüzzaman, a.g.e., s. 28.

neticesidir. Zira kıyametle saadet-i ebediyenin geleceğine en büyük delil rahmettir.²⁰

“İyyake ne'budu ve iyyake neste'in”: Bu cümlelerin makabliyle vech-i nazmı, “ne'budu”nın “el-Hamdu”ye tefsir ve beyanı olmakla “Maliki yevmiddin”e bir netice ve bir lazım olmasıdır. “neste'in” ile iane, yardım talep edilirken makam iktizasıyla “Ne istiyorsun?” diye varit olan mukadder sual “ihdina” ile cevaplandırılmıştır.²¹

“Sıratallazime enamte aleyhim”: Kur’ân'ın inci gibi lafızlarının dizilmesi, bir hayta/ipe, bir çeşide, bir nakşa münhasır değildir. Belki; zuhurca, hafaca/gizlilikçe, yakınlıkça, uzaklıkça birbirinden farklı değişik tenasüplerden hâsıl olan pek çok nakışlar üzerine dizilmişler, nazmedilmişlerdir. Zaten İ’câzın esası, ihtisardan ziyade böyle nakışlardadır. Bu âyetin makablindeki her bir kelime ile arasında bir münâsebet vardır, diyerek önceki kısımda geçen sekiz kelime ile bu âyet arasında münâsebet kurar.²²

Fatiha Suresinde olduğu gibi Bakara Sûresinin ilk beş âyeti arasında da Bediüzzaman'dan başka hemen hemen hiçbir müfessir münâsebet vecihlerini göstermemişlerdir. Oysa Üstad, *Elif Lam Mim*'den başlayarak her âyetin önceki âyetle arasındaki münâsebet yönünü izah etmiştir.²³

Tefsirlerinde âyetler arasındaki münâsebeti yer veren müfessirlerden Bika'i'ye kadar hiçbir müfessir bütün âyetler arasındaki münâsebet vechini göstermeye çalışmamıştır. Çünkü birbirini takip eden âyetler çoğu zaman birbiriyle alakalıdır. Ancak konu değişip başka bir konuya geçildiğinde bu iki farklı konu arasında irtibat kurmaya gerek duyulmaktadır. İşte Said Nursî de Bika'i gibi ne olursa olsun her âyetin önceki âyetle arasındaki münâsebet vechini zikretmiştir. Mesela Bakara Suresinin 6 ve 7. âyetlerinde Hz. Peygamberin tebliğini kabul etmeyip inkâr edenlerden bahsedilmektedir. Bu iki âyet aynı konuya münhasır olduğu için çoğu müfessir bunların arasındaki münâsebet yönünü göstermemişler, ikisini bir âyet gibi veya birbirinin devamı olarak kabul etmişlerdir. Aynı şekilde, 8 ve 20. âyet arasında kalan ve münafıkların anlatıldığı 13 âyetlik bölüm de - aynı konudan bahsettiği için - çoğu müfessir tarafından tek âyet gibi ele alınmıştır. Said Nursî ise Bakara suresinin tefsirini yaptığı kısımda geçen bütün âyetlerin önceki âyetlerle münâsebetini zikretmiştir.

²⁰ Bediüzzaman, a.g.e., s. 28-29.

²¹ Bediüzzaman, a.g.e., s. 30-31.

²² Bediüzzaman, a.g.e., s. 33-34.

²³ Bkz. a.e., s. 41-74.

Zemahşerî, *el-Keşşaf* adlı tefsirinde Bakara Suresinin 27. âyetine kadar âyetler arasındaki münâsebet vecihlerini göstermiştir. Onun tefsirinden büyük ölçüde yararlanan Beydâvî, ve Neseî bu geleneği sürdürerek onlar da aynı sûrenin 30. âyetine kadar âyetler arasındaki münâsebet değışmişlerdir. Said Nursi de bu eserinde aynı sûrenin 33. âyetine kadar bu konuyu ele almıştır. Ancak bu dört eser karşılaştırıldığında şu sonuca ulaşılmaktadır: Zemahşerî 6²⁴, Beydâvî 9²⁵, Neseî 7²⁶ yerde âyetler arasındaki münâsebetle temas ederken, Bediüzzaman ise 27 yerde âyetler arasındaki münâsebet vechini açıklamıştır.²⁷

Zemahşerî'nin Keşşâf'ından diğerk müfessirlerin etkilendiğı gibi Bediüzzaman da hareket noktası itibariyle onlardan etkilenmiş olabilir. Bu durum onun ilmî kişiliğine hiçbir hâlel getirmez. Aynı sûrenin hemen hemen aynı kısımlarını ele alıp incelemeleri tesadüf de olabilir. Ama bunu tesadüfle açıklamaya imkân yok sanırım. Sayısal olarak birbirine yaklaşık miktarda âyetleri ele almalarının yanında, konuyu işleyiş biçimleri de Said Nursi'nin bu klasik tefsirden etkilendiğini göstermektedir.

Ancak Said Nursi'nin tamamen kendine has bir üslupla ve çok daha detaylı bir biçimde konuyu ele alması ona büsbütün bir orijinallik kazandırmaktadır.

Özellikle âyetleri oluşturan cümleleri, kelimeleri hatta o cümlede geçen harf-i tarif, harf-i cer, zamir, zarf gibi cümleyi oluşturan unsurların hepsini birer birer ele alıp incelemesi ve aralarındaki münâsebeti açıklaması Said Nursi'ye ait özgün bir nitelik olsa gerektir.

Mesela, Bakara Sûresinin 3. âyetini oluşturan 3 cümleyi ayrı ayrı ele almış, "Ğaybe iman edenler, namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak edenler" cümleleri arasındaki münâsebeti şu şekilde açıklamıştır: "Kalbi amellerin şemsi/güneşi imandır, bedeni amellerin fihristi namaz, mali amellerin kutbu da zekâtıdır."

²⁴ Bkz. Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 149, 165, 223, 238, 252-3, 262.

²⁵ Bkz. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl* (Mecmuatun mine't-Tefasir içinde), Beyrut, ts., I, 49, 55, 74, 78, 83, 94, 95, 97.

²⁶ Bkz. Neseî, *Medâriku't-Tenzîl* (Mecmuatun mine't-Tefasir içinde), Beyrut, ts., I, 49, 55, 72, 77, 82, 87, 96.

²⁷ Bkz. Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İcâz*, Köln, ts., s. 38, 41, 47, 62, 64, 77, 82, 86, 90, 93, 98, 102, 105, 107, 124, 125, 131, 142, 156, 188, 189, 200, 211, 226, 235, 247, 256.

Bediüzzaman, "...Kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar" mealindeki bu âyetin son cümlesinde bulunan kelime ve harflerin nazmından infak ile ilgili bazı amelî ve ahlakî hükümler çıkarmaktadır:

1. Teb'iz ifade eden *min* infakta israf edilmemesine,
2. *Mimmâ'nın* önce gelmesi infakın kendi malından yapılmasına,
3. *Razaknâ* minnetin olmamasına, -çünkü veren Allah'tır, kul ise vasıta-
ise vasıta-
4. Rızkın *nâ* zamirine isnadı fakirlikten korkulmamasına,
5. Rızkın mutlak olarak zikredilmesi sadakanın mal dışındaki ilim ve fikir gibi şeylere de şamil olmasına,
6. *Yunfikûn*'daki nafaka ifadesi alanın sefahate değil, zaruri ihtiyaçlarına harcamasına işaret etmektedir.²⁸

Bediüzzaman'ın *İşârâtü'l-İ'câz* adlı eserinde âyetler arasında münâsebet kurarken takip ettiği metodu ele aldığımızda, onun incelediği âyetle önceki âyet arasındaki münâsebeti göstermesinin yanında, âyetin daha önceki âyetlerle olan münâsebetini de zikrettiğini söylemiştik. Buna örnek olarak Bakara Sûresinin 21. âyetini gösterebiliriz: "*Ey insanlar! Sizi ve sizden evvelkileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki, takva mertebesine vasil olasınız.*" Bediüzzaman bu âyetin daha önceki âyetlerle münâsebeti ile ilgili olarak şöyle der: "Bu âyetin makabli ile cihet-i irtibatına gelince: Vakta ki Kur'ân-ı Kerîm; birincisi muttakiler, ikincisi inatçı kâfirler, üçüncüsü ikiyüzlü münafıklar olmak üzere insanları üç kısma ayırdı... Ve aralarında taksimat ve teşkilat yaptı. Ve her bir kısmın sıfatını ve akıbetini beyan etti. Sonra "Ey insanlar ibadet ediniz!" âyeti ile her üç kısma tevcih-i hitab ederek onları ibadete emir ve davet etti... Bu cümledeki emir; kâmil müminler için ibadete devam etmeye, orta derecedeki müminlere nazaran ibadetin arttırılmasına, kâfirlere göre, ibadetin şartı olan iman ve tevhid ile ibadetin yapılmasına, münafıklara nazaran da ihlâsa emirdir. "İbadet ediniz!" emrinin ifade ettiği ibadet kelimesi, mükellef olanlar için müşterek-i manevi hükmündedir."²⁹

Bu açıklama gösteriyor ki Bediüzzaman Said Nursi adeta Bakara Sûresinin 21. âyeti ile geçen 20 âyet arasında münâsebet kurmakta ve bu âyetteki ibadet emri ile hedeflenen maksatları da gâyet veciz bir şekilde ifade etmektedir.

²⁸ Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 55; *Sözler*, s. 343, 344; Krş. Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 132, 133; Beydâvî, *a.g.e.*, I, 46.

²⁹ Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 164-165.

Yine bu sûrenin 25. âyetinin önceki âyetlerle münâsebetini kurarken: "Arkadaş! Bu âyetin geçen âyetlerle mütefavit çok irtibatları vardır. Yani mezkûr cümlelere doğru bu âyetten uzanıp giden muhtelif hatlar vardır. Bakınız, Kur'ân-ı Kerîm'in bu âyetle işaret ettiği netice, imanla amel-i salihin semeresi, sûrenin başında müminlere yaptığı medh-ü senaya bakıyor.

Ve yine sûrenin başında kâfir ve münafıklara yaptığı zemm ve tahkirlerden sonra tuttukları yolun onları ebedi bir şekavete sevk edeceğini beyan etmiştir. Bu âyetle, tasrih ettiği saadeti ebediyyenin nurunu göstererek onların bu büyük nimetleri kaybettikleri için çektikleri hasretleri arttırmıştır.

Ve yine "Ey insanlar ibadet ediniz!" ifadesi ile emrettiği bir takım dünya lezzetlerinin terkine bais olan ibadetten neş'et eden zahmet ve meşakkatlere karşı, bu âyetle cennetin kapısını açarak, cennetin lezzetlerini göstermekle müminlerin kalplerini tatmin ve te'min etmiştir"³⁰ demek sûretiyle bu âyetle bundan önce geçen hemen hemen bütün âyetler arasında sağlam bir irtibat kurmuştur.

Sonuç

Buraya kadar Bediüzzaman Said Nursi'nin İşaratü'l-İ'câz adlı eserinden yaptığımız alıntıların ışığında diyebiliriz ki; o bu sahada kendisine has üslubuyla önemli bir çıkır açmış, Kur'ân âyetlerinden, o âyetleri oluşturan kelimelere hatta harflere varıncaya kadar her bir unsurun arasında çok sıkı, aynı zamanda karmaşık olmayan bir irtibat ağı kurmuştur.

Bediüzzaman Said Nursi, Fatiha sûresiyle Bakara sûresinin baş tarafında uygulamış olduğu bu metodu tüm Kur'ân'a uygulayabilirdi. Ancak o bir örnek olmak üzere bu nadide eserini bize bırakarak, sanki "Bu usule göre diğer sûreleri ve âyetleri de böylece anlayabilirsiniz" demiştir. Ya da Kur'ân-ı Kerîm'in diğer hususlarının öğretilmesinin daha öncelikli olması ve bu konuyu herkesin anlamasının yanı sıra bazı zorlukları da getirmesi bakımından bu kadarıyla yetinmiştir. Bediüzzaman'ın Kur'ân'ın tamamı üzerine böyle bir çalışma yapmış olması elbette ki ondan sonraki nesiller için çok kıymetli bir hazine olurdu. Çünkü onun üslûbu ve anlatım tarzı, bu konu için tam bir uyum arz etmekte ve adeta o âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet konusu için önemli bir şahsiyet olarak görünmektedir.

³⁰ Bediüzzaman, a.e., s. 213-214.

Kaynakça

Bediüzzaman, Said Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânni'l-Îcâz* (Arapça Nüsha) Köln, ts.,

-----, *İşârâtü'l-İ'câz* (Ter. Abdulmecid Nursi), İstanbul, 1999.

-----, *Sözler*, İstanbul, 1960.

BEYDÂVÎ, Nasiruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzîl* (Mecmuatun mine't-Tefasir içinde), Beyrut, ts.

BİKA'Î, Burhanuddin İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Ayâti ve's-Suver*, Kahire, 1413/1992.

ESNEVÎ, Cemalüddin Abdurrahman b. Hasan, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Beyrut, ts.

KATİP ÇELEBÎ, *Keşfu'z-Zunun*, İstanbul, 1971.

NESEFÎ, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl* (Mecmuatun mine't-Tefasir içinde), Beyrut, ts.

RÂFÎ'Î, Mustafa Sadık, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Beyrut, 1410/1990.

RÂZÎ, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Tahran, ts.

SUBHÎ SALÎH, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1401/1981.

SÜYÛTÎ, Celalüddin, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, Mısır, 1398/1978.

YILMAZ, Mehmet Faik, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, Ankara 2009.

ZEMAŞERÎ, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmut b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l Akâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, Kahire, 1407/1987.

ZERKEŞÎ, Bedruddin, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1391/1971.